

VALERIU MARCU, AVAGY A REALITÁS RADIKALIZMUSA

A történelem forratakában sok az elveszett lélek. Olykor, ritkán, véletlenszerűen, egyikük-másikuk előbukkan. Írásom egy ilyen esetet dolgoz föl. Kötődése a Tanácsköztársasághoz esetleges. A homályból szól hozzánk.

Valeriu Marcu portréja nem minden tanulság nélkül való. Az életpálya azt mutatja, hogy a 20. század eleji forradalmi és Lenin hatására bolsevikká váló értelmiség ideológiai választásai hogyan válnak itt kétfélé. A „nyugati ág” lassan kiálal a forradalmi láz okozta betegségből, azaz a messianizmusból, a „keleti ág” viszont mindinkább a lenini világforradalmi törekvéseket tagadó, az államot a „proletár terrornak” (értsd: a személyes uralomnak, diktatúrának) alárendelő Sztálin befolyása alá kerül. A „nyugati ág” maradéka 1968-ban még egyszer visszaidézik a kezdeteket – s ebben a „keleti ág” már csak a „reformmarxizmussal” tud részt venni. A „keleti ág” kiábrándulása 1953, Sztálin halála után következik be. A mai, radikális baloldal már nem Lenintől, hanem Carl Schmitt-től tanul, ahogy ezt a protofaszista jobboldal is teszi.

1917-ben, egy szép napon, Zürichben, egy lebujszerű kifózdében, Vlagyimir Iljics Uljanov találkozik egy heves vérmérsékletű fiatalemberrel, Valeriu Marcuval, akinek írása-ira már korábban fölfigyelt. Az első beszélge-

tésre aztán egy nappal később, Lenin lakásán kerül sor, amit élénken figyelemmel kísér a kanapén heverésző Krupszkaja, Lenin felesége is. A forradalmár ifjút Lenin meg akarja győzni a dogmatikus pacifizmus tarthatatlanságáról. Rögvest meg is kérdezi Marcut, szerinte mi a lényege az éppen zajló nagy háborúnak. „Mi volna hát?” – kérdez vissza a fiatalember. „Nyilvánvaló – mondja Lenin –, egy rabszolgatartó, jelesül Németország, amelyiknek száz rabszolgája van, egy másik rabszolgatartó, Anglia ellen harcol, amelyiknek kétszáz rabszolgája van, hogy az utóbbi birtokában lévő száz többletrabszolgát igazságosabban osszák szét.” Marcu ekkor egy radikális pacifizmus alapelvét fejti ki Leninnek: egyetlen háborút sem helyeselhetünk, még a proletariátusét sem, mert ezek után bármikor találhatunk háborút, ami valamilyen okból helyeselhető, s akkor a béke örökké elérhetetlenné válik. „Úgy látom – mondja az ifjú meglehetősen szemtelenül –, hogy mi fiatalok magunkra maradunk, hiszen maga sem akar nekünk segíteni, ön mégsem radikális.” Lenin ekkor mérlegeli, hogy egyáltalán folytassa-e a beszélgetést, vagy zavarja el az ifjút. Végigméri beszélgetőpartnerét, megszólal végül: „Nem tudom, mennyire vagy te radikális, vagy mennyire vagyok én radikális. Minden bizonnyal nem vagyok elég radikális; ám ez azt jelenti, hogy meg kell próbálnunk annyira radikálisnak lennünk, amennyire radikális a valóság maga.”¹

Valeriu Marcu ekkor kapja Lenintől az első leckét antidogmatikus machiavellianizmusból.

Az idézett visszaemlékező írás azonban, amely röviddel Marcu halála után jelenik meg angolul, más szempontból is érdekfeszítő. Remekül, írói élénkséggel skicceli föl a forradalmi értelmiségi alvilágot² a 20. század elején, s persze Lenin kivételes személyiségét. Ebben a körben Marcu találkozik Karl Radekkal, aki köztudottan avval volt meg-

¹ Valeriu Marcu, „Lenin in Zürich”, *Foreign Affairs*, sz. 3 (1943): 548–560.

² Marcu azt írja, hogy ezek a zürichi orosz emigránsok voltaképpen az emberi természet aljadékát is magukban hordozták, s ez bárki számára éppoly látható volt, akár pecsétes ruháik. „Az az energia, ahogy egymás ellen intrikáltak, egy egész világbirodalom igazgatósára elegendő lett volna.” (l. m.: 548.)

Lance Henson

CROW VARJÚ

2010 november 14

Ez az első lélegzetvétele
Ez az utolsó lélegzetvétele
emberi álcájában
ülő varjúként
ülő sámán varjúként az univerzum belsejében
elsodródó szavakat figyel

GYUKICS Gábor fordítása

bízva, Moszkva ügynökeként, hogy megszervezze Magyarországon, Németországban, Ausztriában, Spanyolországban és Litvániában a háború utáni bolsevik hatalomátvételt. Radek a nap 23 órájában pamfletet írt, egy órán keresztül, pihenésképpen, detektívregényeket olvasott. Julius Martov „Pamfletovics”-nak nevezte Radekot. Martov mensevik (szociáldemokrata, az erőszakmentes átmenet híve), s noha kezdetben Lenin közeli munkatársa, később kiengesztelhetetlen ellenségei lettek egymásnak. Martovról, a több nyelven beszélő, zseniális stilisztáról Lenin, aki a forradalmi cselekvés apostolaként a világforradalmat naponta újra- és újratervezte, egy adott pillanatban azt mondja: „A tévedésbe tanulmányozza magát” – ő tehát a „kultúrmarxista”.

Valeriu Marcu életrajzának témánk szempontjából fontos elemei a következők. 1899-ben, Bukarestben született, zsidó családban.³ Apja, bukovinai szabó gyermeke, előbb Zürichben tanul, majd visszatérván Romániába, az AEG bukaresti leányvállala-

tát vezeti. Saját polgári fölemelkedésének útját az apa kívánatosnak vélte fia számára is, ezért azt gondolta, hogy a korán lázongani kezdő ifjút csak úgy lehet betörni, ha Bécsben taníttatja. A bécsi tartózkodás azonban meglehetősen kurtára sikerült. 1915-ben a k. u. k. rendőrség rövid úton hazaszuppolta Marcut, miután *Vive la France!* graffitikkal csinosította a császári főváros épületeinek falait. Valeriu Marcu visszailleszkedett tehát baloldali radikális közegébe.

Előzőleg már találkozott Lev Trockijjal, aki Bukarestből tudósított a Balkán-háborúkról, s a szociáldemokrata ifjúsági szervezetben együtt dolgozik a Román Kommunista Párt későbbi első főtítkárával. A világforradalmi buzgólkodásnak megint az apa szeretne véget vetni, s ezúttal Zürichbe küldi tanulni fiát, ahol lezajlik a már idézett találkozó Leninnel. 1927-ben, tíz évvel később, Marcu megírja a világtörténelem első Lenin-életrajzát. Ehhez minden előképzettsége megvolt, hiszen az első világháború éveiben, majd a húszas évek elején aktív politikai szerepet vállalt. Magyar vonatkozású adalék, hogy rejtélyesen, vélhetőleg a Komintern megbízásából, összekötőként, fölbukkan Kun Béla környezetében, és ugyanabban a kiadványban publikál, mint Lukács György⁴. A bolsevik kiáltványok mellett azonban a német irodalomról is gyakran ír cikkeket. 1921-ben ismét meglátogatja Lenint, ezúttal már Moszkvában, de ugyanebben az évben, nem egészen tisztázott okok folytán, aktivistakarrierje is véget ér, kirúgják a Kominternből. Menesztése valószínűleg összefüggésben áll avval, hogy Paul Levi, Marcu barátja és mentora, ellenezte a lenini proletárterror-taktikát, és ezért őt is eltávolították a német kommunista párt éléről, melynek alapító vezetője volt. Ezek után főként írói tevékenységet folytat, s széleskörűen publikál német baloldali folyóiratokban. A húszas években számos könyve jelenik meg, melyeket majd mindjárt lefordítanak angol, francia, olasz nyelvre. Ugyanakkor azonnal felfigyel Hitler fölemelkedésére. 1923-ban, a müncheni sör-

3 Az életrajzi vonatkozások zömét a iasi-i germanista professzor, Andrei Corbea-Hoişie tanulmányából vettem. Andrei Corbea-Hoişie, „Valeriu Marcu: Ein Rumäne im literarischen Berlin”, *Germanica* 2006, sz. 38 (2006), <http://germanica.revues.org/380>. [Letöltve: 2015. augusztus 23.]. Corbea-Hoişie Valeriu Marcunak a legjobb ismerője, már a 80-as évek végétől foglalkozik vele. 1988-ban Ernst Jüngert is fölkereste, hogy A zsidók kiűzetését újra kiadják.

4 Minden erőfeszitésem dacára erre az életrajzi vonatkozásra (egyelőre) nem találtam bizonyítékot.

puccs után írja: „Mindez komor előjele egy eljövendő, borzalmas, véres korszaknak.”

Ekkortól azonban már az a meggyőződése kezd kialakulni, hogy a szétszórt baloldal, a megosztott kommunizmus nem fogja tudni megakadályozni Hitler hatalomra jutását, aminek csak a forradalmi konzervativizmus állhatja útját.

Valeriu Marcu nem várja meg Hitler hatalomra kerülését, elmenekül Németországból. Keresi a barátságot, immár száműzetésben, a forradalmi konzervatívokkal. Többek között Ernst Jüngerrel, aki otthon marad Németországban, és próbálja megmenteni Marcu sokezes könyvtárát, sikertelenül, vagy a Konzervatív Néppárt korábbi miniszterével, a szintén menekülni kényszerülő Gottfried Reinhold Treviranusszal.

A harmincas évek forradalmi konzervativizmusa rendkívül sokszínű volt, hiszen ide sorolható Carl Schmitt, Martin Heidegger, akik később beléptek a náci pártba, de a szélsőbalról érkező Ernst Niekisch (Marcu hozzá áll legközelebb), sőt kezdetben Thomas Mann és Klaus Mann is. Nincs és nem is lehetett valamiféle ideológiai egyetértésről beszélni ezek között az emberek között, de egyfajta protofasizmust mégiscsak kifejez a korai főideológus Arthur Moeller van den Bruck, aki elhatárolódva a régimódi, tradicionális, azaz reakciónak nevezett konzervativizmustól, egy forradalmian új államra, egy Harmadik Birodalom megalapítására tesz

javaslatot; egy olyan tekintélyelvű uralomra, mely egyesíti magában a jobboldali nacionalizmust és a baloldali szocializmust, fölváltva és megsemmisítve a gyűlölt liberális világrendet. Ez az a forradalmi konzervativizmus, melynek számos tagja – ellentétben Valeriu Marcu és oly sok más kiábrándult szocialista várakozásával – lepaktál a nácizmussal. Különös „segítséget” nyújtott ehhez Valeriu Marcu avval, hogy tudtán kívül befolyásolta Carl Schmitt gondolkodását.

Schmitt ugyanis gondosan tanulmányozza Marcu 1934-ben megjelent *Die Vertreibung der Juden aus Spanien* című könyvét,⁵ amelyre 1935-ben bukkant rá.⁶

Amikor Carl Schmitt olvassa Marcut, két éve már (1933. május 1-jétől) a náci párt tagja, s túl vagyunk 1933. május 5-én, a németellen könyvek elégetésének autodaféján, amikor egyebek mellett Marcu könyveit is tűzre vetik. Abban az évben, mikor a *Die Vertreibung der Juden aus Spanien* megjelenik, Carl Schmittnek is napvilágot lát a vélhetőleg leginkább hitleristának tekinthető írása: *Der Führer schützt das Recht* (A Führer védelmezi a jogot) címen.⁷ Schmitt mindeközben csöndesen jegyzeteli Marcut.⁸ Schmitt általában is hitt abban, hogy a „múltra a jelen ablakából vetül fény”, s azért érdekelte Marcu írása, mert az utóbbi által megvilágított 15. században vélte megpillantani a harmincas évek német zsidóságának kötelező jövőjét, a kiűzetést. Valeriu Marcu, jöllehet önkéntelenül, elegendő intellektuális támpontot kínált Carl Schmittnek arra, hogy teoretikusan alátámassza maga is a zsidók szükséges eltávolítását a nyugati civilizációból.

5 Valeriu Marcu, *Die Vertreibung der Juden aus Spanien* (Amsterdam: Querido, 1934).

6 Vö. Gopal Balakrishnan, *The Enemy – An Intellectual Portrait of Carl Schmitt* (London – New York: Verso, 2000). Balakrishnan hívja föl a figyelmet arra is, hogy Schmitt és Carl Jünger már a 20-as évek közepétől ismerhették Marcut, még Ernst Niekisch révén. Balakrishnan megemlíti azt is, hogy az előbbieket, mindketten, leveleztek Marcuval, akkor is, amikor ő már száműzetésben volt.

7 Vö. Carl Schmitt, „Der Führer schützt das Recht”, in *Positionen und Begriffe im Kampf mit Weimar – Genf – Versailles 1923–1939* (Hamburg: Hanseatische Verlagsanstalt, 1940). Magyarul: Carl Schmitt, „A Führer oltalmazza a jogot”, in *A politikai fogalma*, ed. Cs. Kiss Lajos (Budapest: Osiris – Pallas Stúdió – Attraktor, 2002), 227–231.

8 Schmitt példánya továbbra is megtalálható Düsseldorfban, a Landesarchiv Nordrhein-Westfalen Abt. Rheinland tulajdonában, 22563 szám alatt. Lásd: <http://www.carl-schmitt.de/download/biblio-cs.pdf>. (Letöltve: 2015. augusztus 23.)

A schmitti gondolatmenet főként Marcunak arra a megállapítására alapozhatott, hogy a kereszténység és a judaizmus között áthidalhatatlan szakadék tátong, két különböző lelkiület fejeződik ki bennük. Schmitt sajátos értelmezésében ez úgy jelenik meg, hogy az egyik, a kereszténység, az e világi tisztító tüzet, a purifikáló államot, olykor a bátor diktatúrát, a másik, a judaizmus, a szekularizált államot, a parlamentarizmust, egyszóval 1789-et és a felvilágosodást hozza létre. A felvilágosodás a zsidók trükkje a kereszténység ellen.

Miből is gondolja ezt Schmitt?

A zsidók, mondja Marcu, Jézus Krisztus történetét mint az üdvösség eljövételének történetét sohasem lesznek képesek fölfogni. Vagy valóban megtörtént – ha egyáltalán megtörtént? – események profán sorozatának látják Jézus életét, vagy egyszerű téves jogi ítéletnek tekintik a keresztre feszítést.

A zsidók azt a *mesét* elképzelhetetlennek tartják, hogy a mindenség ura és teremtője egy zsidó nő méhében foganjon, majd csecsemőként szülessen meg, aztán ellenségei kezére jusson, halálra ítélik, hogy a föltámadást követően újra a mennyekbe jusson: a megváltásnak ez a kerülőútja egy zsidó elme számára fölfoghatatlan.

Az pedig, hogy egy meglehetősen hiányos tárgyalást követő téves ítélet és kivégzés miatt egy egész néptől a Nyugat megtagadja az egzisztenciát, szintén fölfoghatatlan, hiszen nem ez volt sem annak a kornak, sem a rá következő koroknak az egyetlen szegységteljes jogi procedúrája. S ha minden esetben egy egész népet tennénk felelőssé, akkor aligha létezne még élő nép e földtekén.

Amit Valeriu Marcu élénk realizmussal elmésél, azt Carl Schmitt transzcendens fogalmakban értelmezi. A kinyilatkoztatás a keresztény ember számára e világi és jelen idejű valóság, a zsidók számára a valóság viszont örök várakozás a Messiásra. Carl Schmitt mondja: „...amit judaizációnak nevezünk, az nem más, mint a várakozásnak egy közelebről meg nem nevezett időpontig tartó intézményesítése egy mind kényelmesebb váróterem keretei között.”⁹

⁹ Carl Schmitt, *Aufzeichnungen der Jahre 1947–1951* (Berlin: Duncker & Humblot, 1991): 37.

Schmitt evvel a racionálisan berendezett váróterem-szemlélettel száll szembe, ahonnan Istent kiutasították, és az ott tartózkodók békés parlamentáris csevegéssel múlatják az időt, ahelyett, hogy ellenségekként, életrehalálra megküzdzenének egymással. Schmitt zsidóellenessége ebben gyökerezik: a zsidók folyton a Messiásra várnak, mindeközben pedig itt a Földön építik az Új Jeruzsálemet, ami legjobb esetben is csak utópikus igyekezetnek minősülhet. A judaizmus evvel megfosztja az államot keresztény mivoltától, és egyidejűleg a konfliktusokat jogi terminu-

sokká szelídíti. Holott Jézus nem törvényalkotó, jogászokodó alkat volt, hanem forradalmár, törvények elsöprője, következképp a harcos, a törvényeken felülemelkedő, a keresztény állam hozhatja csak vissza az utópiaellenes politikai létet köreinkbe.

Félreismerhetetlen annak a toposznak a teológiai-metafizikai köntösbe bújtatása, miszerint a modernitás kisiklásáért a zsidók, azaz a liberálisok a felelősek, no meg a szekularizáltsága miatt végtelenül meggyöngített állam (hatalom) helyére állított és hatalommal fölruházott civil társadalom (Új Jeruzsálem), melyet a libsik uralnak. A zsidók képeben a felvilágosodás ül a bűnösök padján.

Valeriu Marcu írja, hogy a 15. századi spanyol katolikusok szemében a zsidók állhatatos várakozása a Messiásra voltaképpen egy tévelygő istenkáromlásának tűnhet, amit Schmitt igencsak egyetértően fogadhatott. Carl Schmitt ugyanazt látja, mint az első spanyol Nagy Inkvizítor, a 15. századi Torquemada. Az állam vagy keresztény, vagy nincs, a zsidók pedig azon mesterkednek, hogy ne is legyen. Schmitt, amikor Marcu Torquemadáról ír, Hitlerre gondol, és amikor ennek tükröképeként Hitler követőjévé szegődik, akkor Torquemada jut eszébe.

1934-ben, mikor a zsidók kiűzetéséről szóló könyve megjelenik, óriási siker övezi, kiadják Amerikában, Angliában, Hollandiában, Argentínában. Valeriu Marcu viszont már kiűzetett. Egy a francia–spanyol határ menti településen él, és keserűen jegyzi meg: „A szerzőnek nincs olvasója, a nagyközönség otthon maradt, csak a recenzensek vándoroltak ki – így nyitva maradt annak a luxusnak a lehetősége, hogy az ember egy elképzelt közösségnek írjon.”¹⁰

Lényegében saját életével számol el az utolsó, 1937-ben még nyilvánosságot látó könyvében, a *Machiavelli, a hatalom iskolájában*.¹¹ Azért tekinthető áttételesen önéletrajzi vonatkozásúnak, mert saját bevallása szerint Marcu egész életében szeretett a nagy politikusok, a hatalom művészeinek társaságában forgolódni, ugyanakkor művészien leírni a hatalom természetét. Lenyűgözte mindig is a hatalom, de – s ezért ír Machiavelliről még – mindig figyelmeztetett, hogy *a politikai erőt az erő politikájával soha ne tévesszük össze*. A Machiavelliről és koráról szóló munka, furcsamód, még ebben az évben magyarul is megjelenik, Szegő István vasöntő, nyomdász, kórista és író fordításában, s Fejtő Ferenc recenzálja a *Szép Szóban*.¹²

Marcu ebben a monográfiában egyedülálló módon tárja föl a machiavellianizmus lényegét.

Machiavelli antropológiai kiindulópontjában nem nehéz fölfedezni Marcu személyes érintettségét sem: Az ember „földi léte a diszharmonia állandó zivaja. A szerencsétlenségben az emberek mérték nélkül szomorúak, de a szerencsét is megünják. Szerencsében a hivalkodástól és büszkeségtől felfuvalkodottak, és mindent erényükre vezetnek vissza. Környezetükre elviselhetetlenekké válnak. A szerencsétlenségben utálatosak lesznek, és potom áron kaphatók. Szerencsétlenségben is, szerencsében is égő düh, mély életsomj kergeti őket. Ezért állnak folyton harcra készen. Ha nem szükségből harcolnak, akkor nagyravágyásból, ami mindig megmarad bennük, bármilyen magasra emelkedjenek is. Hosszabb időre megelégedett, jóllakott győztes nincsen. Hő óhajuk, hogy szerezzenek, telhetetlen és nagyobb, mint a rá való lehetőség. Az elégedetlenség az, ami mindent megszab, ami mindig hathatós; az emberek egy része arra vágyik, hogy többje legyen, mint amennyit birtokában tart, a másik meg attól fél, hogy a megszerzettet elveszíti.”¹³

A *Machiavelli* után Valeriu Marcu még publikál kisebb írásokat, előkészít pár könyvet, reménykedik, hogy imádott Németországában az „autonóm német szellem” végül ellenáll Hitlernek, és közben kétségbeesetten küzd az életéért, azért, hogy feleségével az USA-ba emigrálhasson, ami 1941-ben sikerül neki.

Egy évre rá, New Yorkban, egy baráti körben tartott fölolvadás alkalmával, Gottfried Reinhold Treviranus házában, infarktust kap és meghal. Ugyanannak a Treviranusnak 1938-ban azt írta volt: „Soha nem érdeklődtem a zsidókérdés iránt, mert nem érdekelt. Ehelyett osztottam, amit egy költő [Heinrich Heine] egyszer leírt: a zsidóság nem vallás, hanem szerencsétlenség. Számomra a zsidóság következetes folytatása a katolicizmus.”¹⁴

10 Corbea-Hoişie, „Valeriu Marcu: Ein Rumäne im literarischen Berlin”: 7.

11 Valeriu Marcu, *Machiavelli: die Schule der Macht* (Amsterdam: Lange, 1937). Magyarul: Valeriu Marcu, *Machiavelli – A hatalom iskolája*, trans. Szegő István (Budapest: Rekord, 1937).

12 Fejtő Ferenc, „Valeriu Marcu: Machiavelli!”, *Szép Szó* 5 (1937), sz. 17 (1937): 191.

13 Valeriu Marcu: i. m., 56.

14 Valeriu Marcu egyik leveléből idézi Andrei Corbea-Hoişie: Utószó. In Valeriu Marcu: *Die Vertreibung der Juden aus Spanien*. Matthes & Seitz, Berlin, 1991.